

Rekomendacje
w zakresie realizacji oddziaływań korekcyjno -edukacyjnych w stosunku do osób
stosujących przemoc w rodzinie.

Spis treści:

- Wstęp – uzasadnienie powstania rekomendacji.
I. Kryteria prawne – formalne,
II. Założenia – standardy organizacyjne,
III. Założenia – standardy merytoryczne,
IV. Monitoring i ewaluacja,
V. Zakończenie programu,
VI. Dokumentowanie działań,
VII. Załączniki (wzory dokumentów).

WSTĘP

W systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie niezwykle ważne jest – obok działań edukacji społecznej nt. zjawiska przemocy i informacji o miejscach udzielania pomocy oraz ochrony i wsparcia osobom doświadczającym przemocy domowej – prowadzenie oddziaływań w stosunku do osób stosujących przemoc. Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie wprowadza „Wytyczne do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie”, które stanowią podstawę prowadzenia takich oddziaływań w kilkunastu powiatach województwa małopolskiego (od 11 powiatów w 2007 roku do 17 powiatów w 2012 r.). Od momentu wprowadzenia „Wytycznych...” (2005 rok) następuje systematyczny rozwój tych programów, a doświadczenia z ich realizacji generują u realizatorów, organizatorów i nadzoru, pytania i wątpliwości z zakresu organizacyjnej i merytorycznej strony ich funkcjonowania.

Jednocześnie - zgodnie z „Wytycznymi...”: „Przebieg i efekty programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinny być objęte badaniami monitorującymi i ewaluacyjnymi, których wyniki powinny być wykorzystywane w pracach nad doskonaleniem i upowszechnianiem technologii oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych”.

W związku z powyższym – w celu ujednoczenia interpretacji i realizacji przedmiotowych oddziaływań, powstała konieczność unormowania tej kwestii w skali województwa w formule „Rekomendacji Wojewody Małopolskiego w zakresie realizacji oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie”.

Niniejsze „Rekomendacje...” opracowali specjaliści Wydziału Polityki Społecznej Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie w oparciu o działania monitorujące oraz sprawowanie kontroli i nadzoru, w konsultacji z praktykami – realizatorami programów korekcyjno-edukacyjnych z kilku ośrodków województwa małopolskiego, a także we współpracy z Zespołem Zadaniowym ds. opracowania zaleceń, materiałów

instruktażowych i procedur postępowania interwencyjnego dla osób realizujących zadania w zakresie zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie.

I. Kryteria prawne – formalne

1. Realizacja oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie wynika z ustawowych zadań:

a) zadania własne powiatu wynikające z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie:

- Art. 6 ust. 3. pkt 1: opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie (*ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.)*).

Uzasadnienie: Praca z osobami stosującymi przemoc winna mieć charakter interdyscyplinarny – zarówno na etapie interwencji, diagnozy, terapii, jak i funkcjonowania postterapeutycznego. Działania te realizują instytucje powiatowe i gminne. W programie określone winny być zadania podmiotów – instytucji i organizacji - w tym zakresie.

b) zadanie z zakresu administracji rządowej realizowane przez powiat:

- Art. 6 ust. 4 pkt. 2: opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie (*ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.)*).

2. Program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych winien być zatwierdzony uchwałą rady powiatu jako oddzielny program, ewentualnie winien stanowić integralną część powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

3. Program oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych winien zawierać:

a) diagnozę zjawiska przemocy w koncentracji na dane dot. sprawców przemocy (wg informacji jednostek pomocy społecznej, policji, prokuratury, sądu, GKRPA, organizacji pozarządowych, innych instytucji),

b) założenia merytoryczne – określenie podstawy (modelu/modeli, na którym/ch oparty jest program),

c) obszary pracy, które będą treścią zajęć programowych.

(szczegóły programu – opisane w założeniach merytorycznych)

4. Przeznaczenie środków finansowych na oddziaływania korekcyjno-edukacyjne:

a) wynagrodzenia kadry prowadzącej – realizatorów programu,

b) materiały do prowadzenia zajęć i obsługi programu (materiały biurowe, toner, koszty druku materiałów, w tym informacyjnych, flipcharty, itp.),

c) szkolenie – doskonalenie kadry, superwizja dla realizatorów programu

d) obsługę programu (wynajęcie pomieszczeń do realizacji zajęć, obsługa księgową),

e) wynagrodzenie „kadry współpracującej w ramach programu” – tzn. osób prowadzących działania motywujące i monitorujące, propagujących program np. w gminach, koordynatorów programu. Na wynagrodzenie tych osób można przeznaczyć maksymalnie 10% kwoty dotacji.

II. Założenia – standardy organizacyjne

1. Miejsce realizacji:

a) zajęcia winny być realizowane poza miejscem udzielania pomocy ofiarom przemocy (osobom doświadczającym przemocy), stąd określa się:

– dozwolone miejsca realizacji:

- zakłady karne, ośrodki i poradnie leczenia uzależnień,
- powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej: poza godzinami pracy - udzielania pomocy interwencyjnej,
- inne miejsca wynajęte lub udostępnione na ten cel, w których nie udziela się pomocy osobom doświadczającym przemocy;

– niedozwolone miejsca realizacji:

- specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- ośrodki interwencji kryzysowej,
- powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej – w godzinach udzielania pomocy (interwencji) osobom doświadczającym przemocy, tzn. gdy istnieje prawdopodobieństwo spotkania się ofiary i sprawcy;

b) realizatorzy mogą korzystać z lokali wynajmowanych, udostępnianych przez inne podmioty na zasadach porozumień lub w innym trybie;

c) miejsce realizacji powinno spełniać następujące standardy:

- pomieszczenie do pracy grupowej: sala na ok. 10-14 osób z możliwością ułożenia w krąg krzesła-fotele, tablica flipchartowa,
- pomieszczenie do pracy indywidualnej: pokój / miejsce do spotkań klienta i terapeuty bez obecności innych osób; 2 krzesła-fotele).

2. Kwalifikacje prowadzących

a) zgodnie z § 9 Rozporządzenia MPiPS z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne (Dz. U. Nr 50, 259 z dnia 8 marca 2011 r.) oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne mogą być prowadzone przez osoby, które:

- ukończyły studia II stopnia na jednym z kierunków: psychologia, pedagogika, pedagogika specjalna, nauki o rodzinie, politologia, politologia i nauki społeczne w zakresie pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, resocjalizacji lub pracy socjalnej, albo na innym kierunku uzupełnionym studiami podyplomowymi w zakresie psychologii, pedagogiki, resocjalizacji;
- posiadają zaświadczenie o ukończeniu szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w wymiarze co najmniej 100 godzin, w tym w wymiarze 50 godzin w zakresie pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie;
- mają udokumentowany co najmniej 3-letni staż pracy w instytucjach realizujących zadania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

b) w sprawie osób posiadających certyfikaty (terapeutów, psychoterapeutów, specjalistów terapii uzależnień i inne) przyjmuje się następującą interpretację Departamentu Pomocy i Integracji Społecznej MPiPS dot. uznania kwalifikacji do prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych:

- jeżeli we wskazanym certyfikacie znajduje się informacja, że szkolenie realizowane było w wymiarze 100 godzin w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym 50 godzin dotyczyło pracy w zakresie pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie – to osoba taka spełnia warunek określony w pkt. 2 w/w rozporządzenia.
- gdy w certyfikacie jest jedynie mowa o zrealizowaniu szkolenia w wymiarze 100 godzin w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, a nie ma wyszczególnionych godzin pracy ze sprawcą przemocy - to osoba pretendująca do realizacji ww. programów jest zobowiązana do uzupełnienia swoich kwalifikacji o szkolenie w zakresie pracy z osobami stosującymi przemoc w rodzinie.
- jeżeli certyfikat nie posiada szczegółowych informacji co do spełnienia warunków zawartych w rozporządzeniu i uprawniających do prowadzenia programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych – to osoba chcąca prowadzić takie oddziaływania powinna przedstawić dodatkowe zaświadczenie z uszczegółowieniem godzin i zrealizowanych zajęć.

III. Założenia – standardy merytoryczne

1. Rekrutacja do programu winna być prowadzona w formach:

- a) działań informacyjnych o programie, tj. rozpowszechniania informacji o możliwościach korzystania z zajęć programu korekcyjno-edukacyjnego, jego istocie, miejscu realizacji, np. w formie:
 - informacji na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy (spoty, plakaty, linki do stron instytucji, informacje bieżące),
 - w formie ulotkowej w miejscach publicznych (w instytucjach udzielania pomocy medycznej, prawnej, psychologicznej, urzędach, kościele, w sklepach itp.),
 - w biuletynach instytucji pomocowych,
 - innych (kampanie społeczne, informacyjne, konferencje, pikniki, itp.).
- b) współpracy z instytucjami (zakłady karne, sądy, prokuratura, powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, inne...) poprzez:
 - przekazanie informacji do instytucji: ulotki, informacje pisemne, itp.
 - spotkania z przedstawicielami instytucji, szkolenia (wspólne), konferencje,
 - porozumienia,
 - inne formy współpracy – jednostka określa: jakie?

Współpraca z instytucjami winna dotyczyć umiejętności prowadzenia rozmowy motywacyjnej i przekazywania informacji o programie (istota, cel, miejsce i sposób realizacji).

Rekomenduje się - przed każdym rozpoczęciem nowej edycji programu – odbyć spotkanie informacyjne z instytucjami (sądy, prokuratura, powiatowe centra pomocy rodzinie, ośrodki pomocy społecznej, inne...) dot. uruchomienia kolejnej edycji programu: jego istoty, treści, przebiegu i organizacji.

Ponadto:

W związku z wejściem w życie nowej procedury „Niebieskie Karty” i funkcjonowaniem w gminach zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych rekomenduje się także nasilenie współpracy organizatorów/realizatorów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych z zespołami interdyscyplinarnymi/grupami roboczymi w celu motywowania osób stosujących przemoc – w ramach rozmowy (Procedura Niebieskie Karty – część D) – do udziału w programie.

2. Założenia programu – podstawa teoretyczna

a) programy korekcyjno-edukacyjne dla osób stosujących przemoc w rodzinie mogą mieć różne podstawy teoretyczne, wynikające z:

- **preferencji autorów** – osób prowadzących zajęcia,
- **miejsc** prowadzenia zajęć:
 - stacjonarne np. zakład karny,
 - ambulatoryjne, np. przy ośrodkach (poradniach) leczenia uzależnień,
- **diagnozy** klientów przewidywanych do objęcia programem.

b) należy określić podstawy teoretyczne i/lub modele, na których oparty jest program, w tym określić zakres, w jakim program oparty jest o dany model, np. Duluth, TZA ART (pełny, elementy, inspiracja – modyfikacja) lub program autorski, eklektyczny (wskazać podstawy teoretyczne);

c) programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych obejmują nie tylko zajęcia grupowe programu - pracy bezpośredniej ze sprawcami, ale też mogą być poszerzone o moduły dodatkowe, np. :

- pracę terapeutyczną - indywidualną,
- pracę w relacji z partnerką/rem (na etapie pracy korekcyjnej poza okresem ostrej przemocy),
- pracę ze sprawcami „młodzieżowymi” stosującymi przemoc wobec osób starszych;
- działania profilaktyki sprawstwa... itp.

Dodatkowe – rozszerzające moduły - stanowiąc mogą integralną, nierozdzielalną część programu lub mogą mieć charakter fakultatywny.

Programy dodatkowych modułów winny zawierać:

- *diagnostyczne i merytoryczne uzasadnienie ich realizacji – włączenia do programu,*
- *wyodrębnione treści realizacji zajęć wraz z liczbą godzin,*
- *formy pracy,*
- *organizację pracy (częstotliwość spotkań, forma zajęć: indywidualne, grupowe, relacja pary itp.).*

3. Diagnoza uczestników:

Opierając się na „Wytocznych do tworzenia modelowych programów...” należy prowadzić działania diagnostyczne – w formie diagnozy wstępnej, wynikiem której jest podpisanie kontraktu z uczestnikiem programu, a następnie diagnozy pogłębionej.

a) **diagnoza wstępna** obejmuje wstępne rozpoznanie w ramach 2-3 spotkań indywidualnych na początku realizacji programu, w celu określenia motywacji uczestnika oraz uzyskania informacji o jego funkcjonowaniu i sytuacji życiowej, a także o specyfice przemocy, której był sprawcą. Diagnoza winna być udokumentowana pisemnie, np. w formie Indywidualnej Karty Klienta

Rekomenduje się uwzględnienie w diagnozie wstępnej następujących zagadnień:

- rzeczywiste okoliczności skierowania do programu,
- określenie, czy uczestnik programu aktualnie stosuje przemoc,
- najgroźniejsze i typowe formy i okoliczności przemocowych zachowań,
- aktualna sytuacja rodzinna i zawodowa oraz prawna (ew. postanowienia w sprawach dot. spraw rodzinnych, karnych, w tym związanych ze stosowaniem przemocy; zobowiązanie do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym i in.)
- cechy osobiste istotne dla pracy korekcyjnej.

b) **kontrakt z uczestnikiem programu**, to dokument sporządzany po przeprowadzeniu diagnozy wstępnej, w którym uczestnik akceptuje i podpisuje zasady udziału w programie. Wskazane jest uzyskanie zgody uczestnika na:

- przetwarzanie danych osobowych – pod kątem wymiany informacji między instytucjami zajmującymi się pomaganiem rodzinie uczestnika programu,
- kontakt osób prowadzących program z rodziną (ofiarami przemocy) uczestnika,
- monitoring funkcjonowania uczestnika w relacjach rodzinnych po zakończeniu uczestnictwa w programie – do 3 lat po zakończeniu zajęć.

c) **pogłębiona diagnoza** dokonywana jest mniej więcej w połowie programu – czyli po ok. 20 - 30 godzinach uczestnictwa osoby w programie.

W trakcie realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie powinno być dokonywane rozpoznawanie przypadków poważnych zaburzeń emocjonalnych występujących u części sprawców przemocy i projektowanie stosownych działań wobec osób wymagających profesjonalnych oddziaływań terapeutycznych – bądź to przez zewnętrzny podmiot, bądź w ramach realizacji programów, w których przewiduje się możliwość indywidualizowania i pogłębiania procesu oddziaływań.

W diagnozie pogłębionej rekomenduje się uzyskiwanie bardziej szczegółowych informacji o funkcjonowaniu i przeszłości uczestników – uwzględnienie następujących zagadnień:

- historia relacji, w których występuje przemoc oraz poprzednich związków,
- historia interwencji związanych z przemocą,
- historia pomocy medycznej i psychoterapeutycznej w zakresie zaburzeń psychicznych,
- doświadczenia związane z nadużywaniem alkoholu i narkotyków,
- historia agresywnych i przemocowych zachowań w innych sytuacjach życiowych,
- kontakty z wymiarem sprawiedliwości,
- historia edukacyjno-zawodowa,
- charakterystyka szczegółowa zachowań i postaw przemocowych.

Diagnoza pogłębiona również winna być udokumentowana np. w ww. Indywidualnej Karcie Klienta, Indywidualnej Karcie Diagnozy Pogłębionej lub w innym dokumencie opracowanym przez realizatora.

Diagnozę wstępną i diagnozę pogłębioną przeprowadza, opracowuje i dokumentuje realizator programu w trakcie procesu pracy indywidualnej, pracy grupowej - na podstawie obserwacji i notatek bieżących.

4. Standard treści programu:

Opierając się na „Wytycznych do tworzenia modelowych programów...” rekomenduje się uwzględnienie w programach następujących elementów stanowiących **standard treści programu**:

- a) edukacja na temat kulturowo-obyczajowych zjawisk wspierających i przeciwstawiających się przemocy oraz konfrontowanie ze stereotypami promującymi przemoc,
- b) promocja wartości i idei wspierających godność osoby, dobro rodziny, równość płci oraz prawa kobiet i dzieci, a także odpowiedzialność za osobiste decyzje i gotowość ochrony słabszych,
- c) stosowanie procedur behawioralno-poznawczych w celu korygowania postaw i zachowań związanych z przemocą,
- d) uczenie umiejętności konstruktywnej komunikacji interpersonalnej oraz samokontroli.

Wyżej określona zawartość merytoryczna programów powinna być koncentrować się wokół następujących bloków realizacyjnych:

- a) **edukacja** – program powinien dostarczać informacji, które pomogą uczestnikom zrozumieć dynamikę przemocy w kontekście procesów uczenia się społeczno-kulturowego i socjalizacji w roli męskiej. Edukacja powinna również konfrontować wszystkie przekonania i postawy, przy pomocy których sprawcy usprawiedliwiają stosowanie przemocy. Uczestnicy powinni uczyć się w jaki sposób ich zachowanie krzywdząco wpływa na członków ich rodziny i na ich wzajemne relacje oraz przygotowywać się do wzięcia pełnej odpowiedzialności moralnej i psychologicznej za swoje czyny, a także do rozpoczęcia pozytywnych zmian w ich relacjach osobistych;
- b) **rozpoznawanie i zmiana systemu przekonań i postaw osobistych** – program powinien tworzyć okazje do badania osobistego systemu przekonań, postaw i nastawień emocjonalnych, które inicjują i wzmacniają stosowanie przez nich przemocy. Należy promować wartości i postawy, które stanowią konstruktywną alternatywę wobec postaw wspierających przemoc.
- c) **zmiany behawioralno-poznawcze** – uczestnicy, którzy autentycznie zaczną angażować się w proces zmiany zachowań i postaw powinni otrzymać możliwość ćwiczenia nowych konstruktywnych form myślenia i reagowania, służących skutecznej kontroli nad szkodliwymi zachowaniami oraz sprzyjających odpowiedzialnemu podejmowaniu decyzji w sytuacjach konfliktowych i utrzymywaniu egalitarnych relacji międzyludzkich bez przemocy.

Dobór treści edukacyjnych powinien uwzględniać założone cele programu, czas jego trwania i specyfikę uczestników. Do szczególnie istotnych tematów, które powinny być realizowane w ramach oddziaływań edukacyjnych zalicza się:

- a) **społeczno-kulturowe źródła i okoliczności towarzyszące przemocy domowej** - powiązania między przemocą a stereotypami dotyczącymi płci i relacji między kobietami i mężczyznami oraz rodzicami i dziećmi, realne i wyobrażane różnice między mężczyznami i kobietami,
- b) **problemy władzy i kontroli w relacjach międzyludzkich** – potrzeby sprawców dotyczące władzy i kontroli, zaprzeczanie odpowiedzialności za przemoc i obwinianie ofiar, proces wiktymizacji, rozróżnianie zachowań agresywnych i asertywnych, rozpoznawanie osobistych postaw związanych z przemocą, uczenie się odpowiedzialności za własne decyzje,
- c) **planowanie i rozwijanie samokontroli** – mechanizmy agresywnych zachowań, zaprzeczanie aktom przemocy i zniekształcanie obrazu minionych wydarzeń, zniekształcenie myślenia i unikanie świadomego wyboru oraz decyzji, rozpoznawanie sygnałów ostrzegawczych, ćwiczenie „przerwy na ochłonięcie” jako doraźnej techniki powstrzymywania agresywnych reakcji, przygotowywanie indywidualnego planu zapobiegania agresywnym zachowaniom,
- d) **alkohol i patologia życia rodzinnego** – rozpoznawanie uzależnienia od alkoholu i narkotyków, specyfika związku między nadużywaniem substancji chemicznych a stosowaniem przemocy (uświadomienie, że alkohol nie jest przyczyną przemocy), zaburzenia życia rodzinnego spowodowane patologicznym zachowaniem rodziców, rozpoznawanie jak ślady bycia krzywdzonym przekształcają się we wrogość wobec innych,
- e) **komunikacja interpersonalna** – zdolność do rozpoznawania i konstruktywnego wyrażania uczuć, intymność i umiejętność empatycznego słuchania innych i reagowania z szacunkiem, umiejętności rozwiązywania konfliktów oparte na negocjacjach i kompromisach, rozpoznawanie różnych form wyrażania wrogości i braku szacunku oraz uczenie się konstruktywnych postaw wobec innych,
- f) **promocja pozytywnych standardów i wartości** – wzmacnianie poczucia odpowiedzialności za bezpieczeństwo w związkach i w rodzinie, szczerość i solidność, akceptowanie osobistej odpowiedzialności za czyny, rozwijanie zdolności do szacunku i wsparcia oraz akceptacji dla uczuć, opinii, postępowania i przyjaciół partnerki/partnera, sprawiedliwość i równość w podziale praw i obowiązków w rodzinie, partnerstwo ekonomiczne i gotowość do materialnego wspierania dzieci niezależnie od formalnego statusu małżeństwa,
- g) **przemoc seksualna** – rozpoznawanie poniżających i nieakceptowanych przez partnerkę/partnera zachowań i sytuacji związanych z seksem jako ważnej formy przemocy,
- h) **dzieci, przemoc i wychowanie** – wpływ przemocy domowej na psychikę i zachowanie dzieci, uświadomienie, że agresywne metody wychowawcze krzywdzą dzieci i uczą je stosowania przemocy, modelowanie pozytywnych form i umiejętności rodzicielskich, formy dyscypliny bez przemocy jako alternatywa dla agresywnego karania,
- i) **tolerancja i szacunek wobec osób starszych i niepełnosprawnych** będących często ofiarami przemocy – sprawcy przemocy powinni uczyć się pozytywnych zachowań wobec ludzi starszych i niepełnosprawnych (członków ich rodzin) i radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi, o wiele częściej pojawiającymi się w rodzinach, gdzie są osoby starsze i niepełnosprawne, w sposób inny niż stosowanie wobec nich przemocy. Treści edukacyjne powinny przekazywać informacje o trudnościach w kontaktach interpersonalnych osób zdrowych w sile wieku z osobami starszymi lub niepełnosprawnymi.

5. Organizacja prowadzenia zajęć programu

- a) realizacja programu winna być oparta o szczegółowy harmonogram zajęć, określający: ilość godzin w jednostce, częstotliwość spotkań, ew. łączenie zajęć zasadniczych z innymi modułami (uzupełnianie zajęć grupowych i indywidualnych, włączanie do pracy w relacji z partnerką/rem: terapia, relacja pary, mediacje – wyłącznie po ustaniu przemocy, itp.).
- b) wskazane jest, aby zajęcia grupowe były prowadzone przez parę trenerów: kobietę i mężczyznę - z uwagi na procesy identyfikacyjne, przeniesieniowe.

*Rekomenduje się pogląd, że bardzo ważne jest, aby sprawcy mieli kontakt zarówno z mężczyzną, którego system normatywny wyklucza stosowanie zachowań przemocowych, jak i z kobietą, która w sposób asertywny przekazuje informacje o swoim rozumieniu i emocjach związanych ze stosowaniem przemocy przez inne osoby. Szczególne znaczenie ma **modelowanie relacji** – ukazanie w trakcie realizacji zajęć, relacji kobiety i mężczyzny opartej na wzajemnym szacunku, czystej komunikacji, partnerstwie, stąd w tej części realizacji zajęć programu prowadzącymi **powinni być: kobieta i mężczyzna.***

- c) zgodnie z „Wytycznymi do tworzenia modelowych programów...” łączny czas programu powinien obejmować nie mniej niż 60-120 godzin zajęć, a przerwy między kolejnymi zajęciami nie powinny być dłuższe niż tydzień. Minimalny czas zajęć programu dla uczestnika winien wynosić **60 godzin**;

Praktyka realizatorów programów korekcyjno-edukacyjnych wskazuje, że zauważalne zmiany w postawach i zachowaniach osób stosujących przemoc rejestruje się po ok. rocznym udziale w zajęciach programowych (ok. 120 godzin zajęć), stąd wskazane jest dążenie do programowania i organizacji – w miarę możliwości – ciągłości oddziaływań po zakończeniu etapu 60-godzinego - rekomenduje się dalsze uczestnictwo w programie, nawet po zakończeniu minimum programowego – 60 godzin.

IV. Monitoring i ewaluacja

1. Monitoring i ewaluacja oddziaływań programu korekcyjno-edukacyjnego powinny obejmować:

- a) monitorowanie przebiegu procesu grupowego - efektów postrzeganych przez prowadzących, jak i uczestników programu, dotyczących:
 - postaw uczestników wobec przemocy (*forma*: feedback + uwagi w dokumentacji prowadzonych zajęć);
 - treningu kontroli złości i agresji (*forma*: feedback + uwagi w dokumentacji prowadzonych zajęć);
 - sposobu prowadzenia i wartości programu ze strony uczestników (*forma*: feedback + uwagi w dokumentacji prowadzonych zajęć + cząstkowe ankiety).
- b) badanie efektywności poszczególnych etapów programu (np. w formie ankiety pre-, post- dot. zakresu realizowanych treści programu).
- c) badanie efektywności programu – wskazane jest dążenie do kontaktu z rodziną sprawcy - uczestnika programu w trakcie jego realizacji i po jego zakończeniu (po uzyskaniu pisemnej zgody uczestnika programu – zawartej np. w kontrakcie wstępnym). Zgodnie z „Wytycznymi do tworzenia modelowych programów...”

„ Realizatorzy programów powinni utrzymywać kontakt z osobami, wobec których sprawcy uczestniczący w programie stosowali przemoc – formy tego kontaktu powinny chronić bezpieczeństwo ofiar i dostarczać rzetelnych informacji o zachowaniu uczestników programu wobec członków swej rodziny.”

d) monitorowanie uczestników programu po zakończeniu realizacji programu. Zgodnie z „Wytycznymi do tworzenia modelowych programów...”: „Instytucje i organizacje realizujące programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, powinny tworzyć system monitorowania zachowania związanego z przemocą u osób uczestniczących w programie, w trakcie trwania programu i do 3 lat po jego zakończeniu oraz współpracować z instytucjami i organizacjami prowadzącymi programy przeciwdziałania przemocy i pomagania ofiarom przemocy w rodzinie.”

Rekomenduje się prowadzenie monitoringu przez instytucję realizującą program (powiatowe centrum pomocy rodzinie, ośrodek interwencji kryzysowej) przy współpracy z instytucjami systemu przeciwdziałania przemocy w miejscu zamieszkania (gminie, mieście zamieszkania) uczestnika.

(Propozycja narzędzia służącego do monitoringu uczestnika: ankieta dołączona do niniejszych „Rekomendacji ...”).

2. Superwizje realizatorów programu – rekomenduje się superwizję minimum co 2 miesiące w trakcie realizacji programu.

V. Zakończenie programu

1. Program korekcyjno-edukacyjny **winien** zawierać określenie wskaźników zakończenia oddziaływań w zakresie formalnym, tj:

a) liczbę odbytych godzin i/lub spotkań (ew. tygodni, miesięcy), która stanowi o uznaniu, iż uczestnik ukończył program lub – jeśli zostały wyodrębnione etapy – dany etap programu. Uczestnik w takiej sytuacji otrzymuje zaświadczenie o **ukończeniu** programu.

b) liczbę odbytych godzin i/lub spotkań (ew. tygodni, miesięcy), która stanowi o uznaniu, iż uczestnik uczestniczył w zajęciach programu lub – jeśli zostały wyodrębnione etapy – w danym etapie programu. Uczestnik w takiej sytuacji otrzymuje zaświadczenie o **udziale** w programie. Zaświadczenie winno wskazywać liczbę godzin zajęć programu (etapu) i liczbę odbytych godzin zajęć przez uczestnika.

*Rekomenduje się formalne uznanie **ukończenia** szkolenia przez uczestnika, gdy jego udział w zajęciach stanowił min. 75% ogólnej liczby godzin programu, natomiast zaświadczenia o **udziale** w programie mogą być wydawane uczestnikom, którzy odbyli min. 50% zajęć.*

2. Program może zawierać określenie wskaźników ukończenia programu na poziomie indywidualnym uczestnika, np.:

a) umiejętności i kompetencje społeczne i psychologiczne stanowiące o uznaniu ukończenia programu przez uczestnika (-ów), w tym:

- zaprzestanie stosowania przemocy,
- rozumienie zjawiska i mechanizmów przemocy,
- zmiana postaw i utrwalenie pozytywnych standardów w relacjach rodzinnych,
- i inne.

3. Uczestnik może brać udział w zajęciach kolejnych edycji programu:
 - a) z własnej woli – bez ograniczenia liczby etapów,
 - b) po skierowaniu przez ośrodek lub poradnię leczenia uzależnień – po zakończeniu I etapu leczenia uczestnika,
 - c) po zobowiązaniu przez sąd do udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym,
 - d) w wyniku wspólnych ustaleń – wynikających z motywowania uczestnika przez instytucje wspomagające rodzinę.
4. Prowadzący może odmówić przyjęcia uczestnika na kolejną edycję ze względów organizacyjnych. Sytuacja taka może zdarzyć się, gdy grupa danego etapu liczy powyżej 12 uczestników lub ma charakter zamknięty, jednorodny – uczestnicy są na podobnym poziomie wiedzy dot. zjawiska przemocy i świadomości dot. korekcji własnych zachowań, ale innym niż dany uczestnik poprzedniej edycji.
5. W przypadku odmowy uczestnikowi udziału w zajęciach grupy, prowadzący lub organizator zajęć programu wskazuje uczestnikowi inne możliwości pomocy (edukacji – rozwoju), np. udział w spotkaniach indywidualnych, inne miejsca prowadzenia pracy terapeutycznej lub wsparcia, w tym możliwość skorzystania z programu w innym powiecie;

VI. Dokumentowanie wszystkich działań

1. Wszelkie działania podejmowane przez realizatorów programu winny być dokumentowane:
 - a) na etapie rekrutacji,
 - b) na etapie przeprowadzania diagnozy wstępnej,
 - c) w trakcie przeprowadzania diagnozy pogłębionej,
 - d) w trakcie realizacji zajęć,
 - e) w prowadzeniu monitoringu,
 - f) na etapie częściowej, końcowej ewaluacji programu,
- 2) Dokumentację może stanowić: dokumentacja indywidualna uczestnika, dokumentacja grupy, sprawozdania jednostkowe, częściowe (etapowe), całościowe, wnioski, notatki, zebrane dokumenty, podsumowania.

W załączeniu - propozycje ankiet i dokumentacji działań programu.

1. Karta zgłoszenia uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym,
2. Rejestr – dziennik zajęć grupowych,
3. Karta uczestnictwa w konsultacjach indywidualnych,
4. Ewaluacja uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym,
5. Sprawozdanie z realizacji zajęć (do zastosowań: jednostkowych, miesięcznych) (opracował TOIKiWOP Tarnów),
6. Ankieta pre- , post- (opracował TOIKiWOP Tarnów),
7. Karta kwalifikacyjna (opracował OIK Myślenice),
8. Karta informacyjna (monitoring przez kuratora).